

EERO KUPARINEN

Onko antisemitismi ikuista?

Juutalaisvihan elementit eilen ja tänään

Mistä juutalaisviha on historian kuluessa koostunut? Ero Kuparinen tarkastelee juutalaisvihan eri elementtejä sekä sitä, miten antisemitismiä on näiden pohjalta tulkittu ja miten esitetyt tulkintamallit soveltuvat selittämään myös tämän päivän antisemitismiä.

■ *”Juutalaiset hallitsevat maailmaa muiden kautta. He saavat muut taistelemaan ja kuolemaan puolestaan.”*

Väitteen esittäjä ei ollut Adolf Hitler eikä Joseph Goebbels. Se ei ole myöskään vuodelta 1933 tai 1943. Ote on Malesian pääministeri Mahathir Mohamadin puheesta Islamilaisten maiden järjestön huippukokouksessa lokakuussa 2003.¹ Sanat ovat meidän omaa aikaamme ja todistavat osuvasti, että antisemitismi on osa arkipäivää myös 2000-luvun maailmassa. Väitteen takaa voi havaita pilkistävän antisemitismin ikiaikaisen legendan juutalaisten salaliitosta maailman hallitsemiseksi, fiktion juutalaisesta internationaalista, kaikkialle maailmaan lonkeronsa työntävästä maailmanjuutalaisuudesta.

Maailmanjuutalaisuus ei ole antisemiittisenä käsitteenä vielä vuosisadankaan ikäinen, sillä saksankielisessä muodossaan *Weltjudentum* termiä on tietävästi käyttänyt ensi kerran teologi Adolf Deissmann 1908.² Väite erityisestä ”juutalaisesta internationaalista”, maailmanlaajuisesta salaliitosta juutalaisen maailmanherruuden edistämiseksi, on hieman vanhempaa perua, mutta sekin on peräisin vasta ns. modernin antisemitismin varhaisvuosilta. Termiä on käyttänyt ensi kerran orientalisti Paul de Lagarde 1881.³ Juutalaisten väitetyllä salaliitolla valtaväestöä vastaan sekä syytöksillä siitä, että juutalaiset ohjailevat muita hal-

lussaan olevalla taloudellisella vallalla, on jo vuosisataiset perinteet. Aivan vanhimpaan kerrostumaan antisemitismin historiassa ne eivät kuitenkaan kuulu.

Ulkopuolisuus – avain antisemitismiin

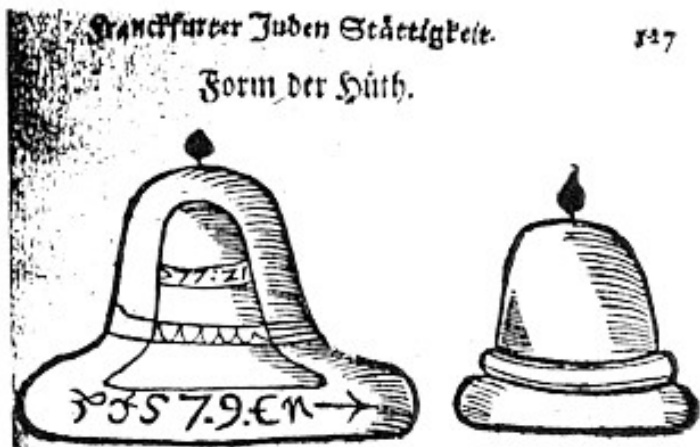
Antisemitismillä, seemiläisvastaisuudella, oli termiä 1800-luvulla synnytettyä rodullinen dimensio; käsitteellä viitattiin haluun taistella ’seemiläisen rodun’ vaikutusta vastaan. Seemiläisen rodun 1800-luvun rotutiede oli keksinyt juutalaisten määritteeksi. Juutalaiset pyrittiin todistelemaan omaksi muuta huonommaksi rodukseen. Olennaista oli myös, että juutalaisuudella väitettiin olevan yhteiskuntaa vahingoittava vaikutus. Modernissa antisemitismissä on siten tietty kvasitieteellinen pintasilous. Rotusävytteisestä alkuperästään huolimatta ’antisemitismi’-termin käyttö on laajentunut jo varhain tarkoittamaan juutalaisvihaa myös muussa kuin seemiläisen rodun turmiollisuutta korostaneessa yhteydessään, ja sillä viitataan 1800-luvun loppua varhaisemman ajan juutalaisvihaan. Toisen maailmansodan jälkeinen antisemitismintutkimus on luonut sen rinnalle myös varsin absurdin käsitteen ’moderni antisemitismi’. Tällä halutaan korostaa ilmiön uudenaikaisuutta verrattuna aiempaan juutalaisvihaan. Yleisimmin antisemitismin juuret ajoitetaan hellenistisen kauden Lähi-itään, 100-luvulle eKr. Eräät tutkijat liputtavat kuitenkin vielä aikaisemman alun puolesta sijoittaen alkupisteen jopa 5. esikristillisen vuosisadan loppuun. Tämä mukaan antisemitismin varhaisin esiintymisalue olisi ollut Egypti.⁴

1. Ks. esim. ”Malaysia: PM Wasn’t Slurring Jews”, October 17, 2003 – Cbsnews.com [http://www.cbsnews.com/stories/2003/10/16/world/main578350.shtml]. Haettu 23.5.2004.

2. Termin esiintymisestä, ks. Cornelia Schmitz-Berning (1998) *Vokabular des Nationalsozialismus*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 689–693.

3. Ibid., 322–325.

4. Antisemitismin varhaisimman esiintymisen määrittelemisen on osoittautunut ongelmalliseksi niin lähdeaineistoon kuin ilmiöönkin liittyvien monien tulkinnanvaraisuuksien johdosta. Antisemitismin synnystä lähemmin, ks. Ero Kuparinen (1999) *Aleksandriasta Auschwitziin. Antisemitismin pitkä historia*, Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 13–26.

Juutalaisten ulkopuolisuutta ilmensi myös kato-lisen kirkon Neljännessä lateraanikonsiilissa 1215 tehty päätös siitä, että juutalaiset oli voitava jatkossa erottaa kristityistä vaatetuksensa perusteella. Käytännössä paikalliset viranomaiset vastasivat säädöksen toteutuksesta. Kuvassa juutalaishatun muoto 1400-luvun frankfurtilaisen lakikirjan esittämänä.

Antisemitismiä on pyritty selittämään, määrittelemään ja rajaamaan vuosikymmenien mittaan hyvin monin eri tavoin. Sosiologi Helen Feinin varsin kattavan määritelmän mukaan antisemitismillä ymmärretään juutalaisia kohtaan kollektiivisesti tunnettujen latenttien ja kestävien vihamielisten käsitysten rakennetta, joka ilmenee yksilöissä asenteina ja kulttuureissa myyttinä, ideologiana, kansanperinteenä ja kuvittelu-na. Eri toiminnoissa antisemitismi voi näkyä sosiaalisena tai oikeudellisena syrjintänä, juutalaisia vastaan suunnattuna poliittisena toimintana, sekä kollektiivisena tai valtion harjoittamana väkivaltana, mikä ilmenee juutalaisten hylkimisenä, pakkosiirtämisenä tai tuhoamisena, tai siihen tähtäävänä toimintana ⁵

Antisemitismiä on kuitenkin helpompi kuvata kuin selittää. Ilmiötä selitettäessä syytä on etsitty kaikesta mahdollisesta, myös vainotuista itsestään. Juutalaisten syyllistämises-sä on vedottu mm. siihen, että he ovat pitäneet liian tiukasti kiinni omasta uskonnostaan ja eristäytyneet asuinalueensa valtaväestöstä.⁶ Helppo selitysmalli on myös juutalaisten erikoinen asema muiden kansojen keskuudessa. Juutalaiset ovat aina eläneet vähemmistönä valtaväestön keskuudessa – ja vuoteen 1948 asti myös ilman kotimaata.

Nämä kaksi tekijää, eristäytyminen valtaväestöstä ja erikoinen asema valtaväestön keskuudessa, ovat luoneet perustan kahdelle varhaiselle antisemitismin selitysmallille, kontaktiteorialle ja ryhmäennakkoluuloteorialle. Kontaktiteoria selittää antisemitismin kontaktien puutteella. Useimmat tutkijat ovat todenneet, että juutalaisten ja ei-juutalaisten väliset suhteet tuottavat enemmän positiivisia kuin negatiivisia tunteita.⁷ Ryhmäennakkoluuloteoriassa lähdetään siitä, että antisemitismin syynä olisi valtaväestön epäluulo siitä poikkeavia ja eristäytyviä juutalaisia kohtaan. Kysymyksessä olisi tällöin *ksenofobia* eli muukalaiskammo. Juutalaisten erilaisuus ja eristäytyminen synnyttää vihaa näitä kohtaan. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, että juutalaiset eristäytyvät yhä enemmän ja enemmän. Tästä syntyy sitten loputon kehä. Selitysapua ryhmäennakkoluuloteorian rakentamisessa ovat tarjonneet sekä sosiologit että psykologit erilaisten ryhmä-, ja yksilötason mallien avulla. Sosiologien mukaan jokainen ryhmä suhtautuu aina jossain määrin aggressiivisesti vieraisiin. Psykologit ovat olleet puolestaan valmiit selittämään antisemitismiä erilaisilla traumailla tai antisosiaalisilla asenteilla.⁸

Juutalaisten ulkopuolisuus, heidän muukalaisuutensa on nähty eräänä antisemitismin keskeisimmistä selitystekijöistä kautta vuosisatojen. Sillä on selitetty mm. jo antiikin juutalaisvihaa. Juutalainen oli vieras poliittisesti ja kulttuurisesti. Uskontoon perustuvana poliittisena ja valtiollisena institutiona juutalaiset jäivät valtion ulkopuo-

5. Helen Fein (1987) "Dimensions of Antisemitism: Attitudes, Collective Accusations and Actions", teoksessa Helen Fein (toim.) *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism*, Current Research on Antisemitism 1, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 67.

6. Ks. esim. Hannah Arendt (1951) *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt, Bruce.

7. Kontaktiteoriasta lähemmin, ks. Robert Wuthnow (1987) "Anti-Semitism and Stereotyping", teoksessa Helen Fein (toim.) *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism*, Current Research on Antisemitism 1, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 151–153.

8. Ks. esim. Theodor W. Adorno et al. (1950) *The Authoritarian Personality*, New York: Harper & Row.

lelle. Hallitsijoiden antamista erikoisoikeuksista johtuen he olivat tällöinkin erilaisia kuin muut vieraat, heillä oli valtiossa oikeuksia, mutta ei kuitenkaan samoja velvollisuuksia kuin muilla. Tämä kaksikasvoisuus oli vaikuttamassa juutalaisvihaan alusta alkaen. Victor Tcherikover on luonnehtinut hellenistisen kauden antisemitismiiä ilmaukseksi ymmärtämättömyydestä juutalaisten uskontoa kohtaan. Ei juutalainen vihannut muita ihmisiä, vaikkei palvellutkaan näiden jumalia.⁹

Sama pätee antiikkiin laajemminkin. J. N. Sevenster on korostanut vierauden yliverstaista merkitystä antiikin antisemitismin ilmenemiselle. Antiikin antisemitismi ei imeynyt elinvoimaansa juutalaisten rodusta tai sosiaalisesta statuksesta, vaan heidän vieraudestaan. Se oli avain kaikkeen.¹⁰ Vierauden aiheuttaman vihan ohella antiikin antisemitismissä – kuten kaikessa antisemitismissä – oli mukana myös pelkoa. Sevensterin tulkintaa täydentäyt Peter Schäfer hyväksyisi antisemitismi-termin käytön varhaisen Egyptin, hellenistisen Egyptin ja kreikkalaisen idän juutalaisvainojen yhteydessä. Rooman kohdalla hän korvaisi tämän kuitenkin mieluummin termillä *judeofobia* – juutalaispelko, niin merkittävänä hän pitää tässä yhteydessä vihan ja pelon kombinaatiota. Schäferin mukaan syvä pelko siitä, että ”juutalainen taikausko” tuhoaisi roomalaisen yhteiskunnan kulttuuriset ja uskonnolliset arvot, oli roomalaisten juutalaisvihasa olennaisinta.¹¹

Ulkopuolisuuden, muukalaisuuden on katsottu vaikuttaneen monellakin tapaa myös keskiajan antisemitismiin. Paitsi uskonnollista ulkopuolisuutta juutalaisten ulkopuolisuus oli keskiajalla myös ammatillista. Vielä keskiajan ensimmäisten vuosisatojen aikana Euroopan juutalaiset tuskin erosivat ammatillisesti paljonkaan asuinalueittensa valtaväestöstä. He toimivat maanviljelijöinä, käsityöläisinä sekä ylempässä yhteiskuntahierarkiassa myös kauppiaina ja lääkäreinä. Keskiajalla tilanne muuttui kuitenkin useamminkin tekijän yhteisvaikutuksesta, ja juutalaiset tulivat saamaan oman ammatillisen erikoisasemansa. Kristittyjen maailmassa heidän toimintansa suuntautui

n ach dem vñ iüdisch listete
yr furserz gar on all arbeyt
mit gätzer faulkeit sich zu nemn

Juutalaiset olivat keskiajan yhteiskunnassa ulkopuolisia myös ammattiensa puolesta. Kuvassa talonpoika ja kaupunkilainen juutalaisen rahanlainaajan luona. Nürnbergiläinen puupiiirros vuodelta 1491.

1000-luvulta lähtien entistä voimakkaammin rahakaupan pariin, jossa juutalaisille voianoa olleen suorastaan sosiaalinen tilaus.¹²

9. Victor Tcherikover (1982) *Hellenistic Civilization and the Jews*, New York: Ateneum, 375–376.

10. J.N. Sevenster (1975) *The Roots of Pagan Antisemitism in the Ancient World*, Leiden: E.J.Brill, 56, 88, 143–44, 179.

11. Peter Schäfer (1997) *Judeophobia. Attitudes toward the Jews in the Ancient World*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 209–211.

12. Juutalaisten asemasta keskiajan talouselämässä ja siihen liittyvistä näkemyseroista ks. esim. Raphael Strauss (1964) *Die Juden in Wirtschaft und Gesellschaft – Untersuchungen zur Geschichte einer Minorität*, Frankfurt a. M.: Europäische Verlag-Anstalt; Hans Liebschütz (1967) *Das Judentum im deutschen Ge-*

Juutalaisten ulkopuolisuus tuli esille myös keskiajan katolisen kirkon juutalaispolitiikassa, jossa säilyi jo varhaiskeskiajalla omaksuttu augustinolais-gregoriaaninen linja.¹³ Tämän mukaan juutalaista ei saanut surmata, koska Jumalakaan ei surmannut juutalaisia. Juutalaisten koditon harhailu ja hajaannus muodosti pelastushistoriallisen välttämättömyyden, koska se ilmensi uuden jumalankansan valintaa. Juutalaiset olivat elävä todiste siitä, että Jumala oli antanut kristityille, mitä nämä ansaitsivat, mutta oli hylännyt juutalaiset.

Juutalaisten ulkopuolisuus soveltuu hyvin myös modernin antisemitismin selittäjäksi. Avainsana tässä yhteydessä on nationalismi. Modernin antisemitismin nousu ja nationalismihan kulkivat 1800-luvun jälkipuolella hyvin usein käsi kädessä. Juutalaiset olivat valtiossa ulkopuolisia ja siten nationalisesti ajatellen ylimääräinen pyörä kansakunnan rattaissa. Se sopii hyvin selitystekijäksi myös maailmansotien välisen ajan eurooppalaiselle antisemitismille. Venäjän vallankumouksen synnyttämä kommunismin pelko lietsoi nationalismia, mikä puolestaan edisti antisemitismiä

Myöskään kristinuskoa ei voi syrjäyttää antisemitismin selittäjänä. Hitlerin Saksan juutalaispolitiikan tuhoisien seurausten paljastuminen loi uuden jännitteen myös juutalaisten ja kristittyjen keskinäisten suhteiden historian tutkimukseen. Kysymys kristikunnan historiassa tuhoisasti vaikuttaneen antisemitismin juurista on noussut sen myötä uudella tavalla ajankohtaiseksi. Syystä on kysytty, voidaanko antisemitismin juuret juontaa jo Uuteen testamenttiin ja alkukirkon aikaan. Voidaanko ajanlaskumme ensimmäisellä vuosisadalla syntyneelle kristinuskolle langettaa osasyllisyys lähes kaksi vuosituhatta myöhemmin koettuihin tapahtumiin?

Kristinuskon loi muotoaan oppositioasemastaan juutalaisuuteen, näin etenkin alkukirkon varhaisvaiheessa. Uuden testamentin varhaisimmat osat, noin vuosina 70–90 syntyneet evankeliumit, tuovat hyvin esille kristinuskon puolustajien poleemisen suhteen juutalaisuuteen. Evankelistat vetivät kristinuskon ja juutalaisuuden väliin rajaa

niin perusteellisesti, että paikka paikoin juutalaisuuden ohella tuomittiin myös juutalaisten kansa. Tutkimuksessa juutalaisuusvastaisuudesta on käytetty yleisesti termiä *antijudaismi*, juutalaisuusvastaisuus, mutta eräin paikoin Uutta testamenttia voidaan kuitenkin puhua kannanotoista, jotka on mahdollista luokitella jopa juutalaisvastaisuuden, kristillisen antisemitismin, piiriin. Vaikka kristinuskolla ei voikaan selittää pakanallisen antisemitismin syntyä, se on silti ollut vankasti vaikuttamassa lähes koko antisemitismin ilmenemisajan. Kristinuskon merkitystä ei ole syytä vähätellä, sillä erityisen merkittäväksi antijudaismiksi teki lukuisten kirkon teologioiden pyrkimys demonisoida juutalaiset, tehdä heistä kirottu kansa, Paholaisen lapsia, joiden kärsimys oli Herran tahto. Tämä muutti antijudaismia kristilliseksi antisemitismiksi, joka yhdessä pakanallisen antisemitismin perinnön kanssa jätti jälkensä syvälle keskiajan eurooppalaiseen yhteiskuntaan.¹⁴

Juutalaisten yhteys rahatalouteen

Erilaisuuden ja vierauden ohella myös juutalaisten hallussa olleen vallan on tulkittu olleen osallisena antisemitismin syntyyn ja esiintymiseen. Jo viimeistään 1800-luvun kuluessa antisemitismiin vakiintui stereotypia rikkaasta juutalaista pankkiirista, joka piti käsissään yhteiskunnan lankoja. Tavallaan stereotypia oli jatkoa keskiajan koronkiskuriin liitetyille käsityksille. Molemmissa tapauksissa juutalainen rahamies nähtiin valtaväestön elinvoimasta ravintonsa riistäjänä verenimijänä.

Juutalaisten yhteys rahaan ja rahamaailmaan on perua vasta keskiajalta, kuten edellä on todettu. Mikään ei osoita, että juutalaisilla olisi ollut vielä antiikin aikana valtaväestöstä poikkeavaa erityissuhdetta rahanlainaukseen. Juutalaisia toimi kyllä rahanlainaajina, mutta he eivät hallinneet rahamarkkinoita eikä ole myöskään näyttöä siitä, että heitä olisi syytetty tähän pyrkimisestä. Kaikesta päätellen antiikin ajan juutalainen rahanlainaaja toimi varsin matalalla profiililla, sillä antiikin kirjallisuudesta ei löydy yhtään ainoaa viittausta siitä, että juutalaisia olisi syytetty koronkiskonnasta. Juu-

talaisen rahan ei väitetty ohjaavan yhteiskuntaa. Pikemminkin päinvastoin, sillä esimerkiksi roomalaisten autoreiden tekstien perusteella kaikki juutalaiset olisi leimattava surkuteltaviksi kerjäläisiksi. Vaikka roomalaisten satiirikkojen kirjoitukset antavatkin liioitellun yksipuolisen kuvan juutalaisten taloudellisesta asemasta, niin huomattavaa kuitenkin on, että heidän satiirinsa kohteena ei esiinny koskaan rikasta juutalaista. Muista lähteistä saatavat tiedot kertovat myös sen puolesta, että varakkaat juutalaiset muodostivat tuolloin vain juutalaisyhteisöjen pienen vähemmistön valtaosan juutalaisista joutuessa elämään lähinnä kädestä suuhun. Näin on osoitettavissa niin Ptolemaiosten kuin roomalaisajankin Egyptistä sekä Rooman valtakunnasta laajemminkin.¹⁵

Juutalaiset rahatalouteen keskiajalla liittänyt kytkös vahvistui uudella ajalla ns. hovijuutalaisten, hallitsijoiden hoveissa tai niiden liepeillä vaikuttaneiden, laajoja taloudellisia suhteita hyödyntäneiden juutalaisten toiminnalla. Antisemitismin historian kuuluisin hovijuutalainen on eittämättä Würtembergin valtiovarainministerinä toiminut Joseph Süss-Oppenheim (1692–1738), Veit Harlanin kuulun antisemiittisen propagandaelokuvan *Jud Süss* (1940) nimihenkilö.¹⁶ Antisemiittisessä kirjallisuudessa esiintyneen stereotypian mukaan hovijuutalainen oli monarkkiaan hyödyntänyt talouselämän velho, joka kaivoi samalla viekkaasti maata yhteiskunnan alta omaksi ja oman väkensä eduksi.

Uudella ajalla vakiintuneen stereotypian mukaan juutalainen oli tunnoton koronkiskuri ja petollinen rahanvaihtaja sekä tämän ohella myös omahyväinen saituri. Juutalainen oli häikäilemätön liikemies, kapitalismin airut. Varmasti vaikuttavammin tämä hahmo on kristallisoitunut maailmankirjallisuuden tunnetuimmassa juutalaihahmossa, William Shakespearen *Venetsian kauppiaan* Shylockissa. Kristityltä kauppiaalta velkansa pantiksi naulan kauppiaan omaa lihaa vaatinut ahne Shylock antoi uuden ajan tunnottomalle juutalaiselle rahamiehelle ihmisen kasvot. Raha oli juutalaisten jumala. Tälle perustalle rakentui myös uusim-

Juutalaisten ja rahavallan yhteys nähtiin 1800-luvulla konkreettisimpänä Rothschildin pankkiriisuvussa. Kuvassa maailmaa tiukassa otteessaan pitävä paroni Alphonse James de Rothschild (1827–1905). C. L. Léandren piirros vuodelta 1898.

man ajan kuva perinteisestä juutalaisten ja rahan yhteydestä. Kuva juutalaisesta koronkiskurista tosin muuttui 1800-luvun kuluessa valtaosin yhteiskunnan lankoja käsissään pitäneeksi pankkiiriksi, pörssimieheksi tai

schichtsbild von Hegel bis Max Weber, Tübingen: Mohr. Aihepiirin klassikko on Georg Caron keskenjäänyt tutkimus, *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit*, Band I–II, Leipzig 1908, 1920.

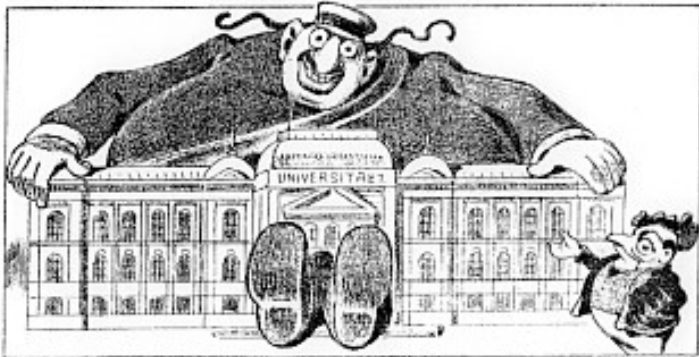
13. Katolisen kirkon suhtautumisesta juutalaisuuteen ja juutalaisiin keskiajalla, ks. esim. Edward Synan (1965) *The Popes and Jews in the Middle Ages*, New York: Macmillan ; *Judaism on Trial. The Jewish-Christian Disputations in Middle Ages* (1982). Toim. ja käänt. Hyam Maccoby, London and Toronto: Associated University Presses.

14. Kristillisen antiikin antisemiittisestä perinnöstä, ks. Kuparinen (1999), 41–50.

15. Antiikin juutalaisten sosiaalisesta asemasta, ks. Sevenster (1975), 33–35, 57–88, Tcherikover (1982), 333–343.

16. Jud Süss-Oppenheim oli näyttävästi esillä oman aikansa aikalaiskirjallisuudessa, lentolehtisissä ja pilapiirroksissa. Häneen liittyvästä tutkimuskirjallisuudesta mainittakoon ennen kaikkea Selma Sternin teos *Jud Süss. Ein Beitrag zur deutschen und zur jüdischen Geschichte*. Akademie-Verlag, Berlin 1929. Kaunokirjallisuuden kuuluisin tulkinta on Lion Feuchtwangerin romaani *Jud Süss* vuodelta 1925. Harlanin elokuva perustuu Feuchtwangerin romaanin hyvin vapaaseen ja jopa vääristelyyn tulkintaan.

Plabmangel an der Wiener Universität —

"Pulaa paikoista Wienin yliopistossa – mutta vain arjalaisilla." Wieniläisen antisemiittilehti Kikerikin käsitys Wienin yliopistoa kansoittavista juutalaisista 1800-luvun lopulla.

kapitalistiksi. Tuon ajan Euroopan rahamaailmaa hallinneessa Rothschildin pankkiirisuvussa nähtiinkin malliesimerkki juutalaisten ja rahan välisestä yhteydestä.¹⁷

Antisemitismiä on pyritty perinteisesti selittämään myös erilaisilla sosioekonomisilla selitysmalleilla. Antisemitismin syy on pyritty tällöin löytämään esimerkiksi kilpailusta ja konflikteista tai intresseistä. Kun yhteiskunnassa kilpaillaan rajallisista resursseista, niin kilpailun kiristyessä tulee helposti tarve rajoittaa kilpailua valtaapitävän ryhmän etujen turvaamiseksi. Esimerkkejä kilpailun pelon vaikutuksista antisemitismin syntyyn löytyy antiikin antisemitismin ajoista alkaen. Kilpailu ja taloudellisten intressien vaikutukset ovat hyvin keskeinen tekijä selitettäessä myös 1800-luvun lopulla syntyneitä modernia antisemitismiä. Keskeinen vaikutin tässä yhteydessä oli juutalaisten emansipaatio. Monissa maissahan juutalaisilla oli ollut tähän asti tiukkoja ammatinharjoittamiseen liittyneitä rajoituksia. Nämä kumottiin nyt, ja juutalaiset pääsivät kilpailemaan samoista työpaikoista valtaväestön edustajien kanssa. Sama vapautuminen päti suurelta osin myös juutalaisten opiskelumahdollisuuksiin. Näiden uusien vapauksien myöntäminen juutalaisille aiheutti valtaväestössä monin paikoin närkästystä, vihaa ja kateutta. Maailmansotien välisen ajan antisemitismiin kuuluikin olennaisena piirteenä pyrkimykset juutalaisten emansipaation purkamiseen. Tätä toteutettiin erilaisilla juutalaisten ammatinharjoitta-

miseen liittyvillä lailla ja asetuksilla, joiden suhteen Hitlerin Saksa oli tunnetusti johtava valtio.¹⁸

Sosioekonomisiin selitysmalleihin kuuluu myös antisemitismin selittäminen juutalaisten muodostaman ns. välittäjävähemmistön kautta. Välittäjävähemmistö on selitetty tällöin massan ja eliitin välissä olevaksi yhteiskuntaluokaksi, jota eliitti hyödynsi sekä taloudellisesti että poliittisesti. Taloudellista hyödyntämistä edusti rahan ja kauppatarvaroiden saanti. Poliittisesti eliitti hyödynsi välittäjävähemmistöä kanavoimalla massojen eliittiä kohtaan tuntemaan vastenmielisyyden välittäjävähemmistöön, eli tässä tapauksessa juutalaisiin. Keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa varakkaiden rahaliikennettä hoitaneiden juutalaisten suhde maallisiin ruhtinaiisiin ja tavalliseen kansaan oli edellä kuvatun tapainen. Juutalaiset olivat ruhtinaiden henkilökohtaisia alamaisia. Jotta he voisivat saada turvan ruhtinailta, heidän tuli olla hyviä veronmaksajia tai heidän toimistaan täytyi olla isännille muuten taloudellista hyötyä. Kansan kannalta katsottuna tilanne oli kuitenkin toinen. Heidän elämänsä juutalaiset eivät hyödyttäneet, ja kansan suhde juutalaisiin saattoi siten muodostua hyvinkin kielteiseksi. Juutalainen joutui kansan kanssa tekemisiin lähinnä ruhtinaansa veronkerääjänä, rikkauksien kokoajana ja luksustuotteiden välittäjänä. Kansan keskuudessa tähän sisältyi kielteisten asenteiden siemen ulkopuolisiksi koetuja juutalaisia kohtaan.

Edellä mainitussa selityksessä lähdetään liikkeelle siitä, että massat tarvitsevat aina syntipukin, jos asiat menevät huonosti. Juutalaiset ovatkin olleet historian kuluessa sopiva syntipukki tilanteessa kuin tilanteessa. Juutalaisten syntipukeiksi joutumisella voidaan selittää mm. antiikin tunnetuinta antisemiittistä välikohtausta, Aleksandrian vuoden 38 juutalaisvastaisia mellakoita. Niissä Rooman valtakunnan alaisuuteen joutuneet kreikkalaiset purkivat roomalaisia kohtaan tuntemiaan patoutumia kohdistamalla aggressionsa juutalaisiin, joita he pitivät roomalaisten suosikkeina. Syntipukiksi joutuminen voidaan selittää historiallisilla tekijöillä, mutta se on erinomainen esimerk-

ki selitettäväksi myös psykologisilla teorioilla. Jo Sigmund Freud esitti teesin väärin paikannetusta aggressiosta ja syyllisyydestä, joka suunnataan sosiaalisesti luotuun kohteeseen, syntipukkiin. Freudin mukaan väärin aggressionsa paikantava henkilö heijastaa omat ongelmansa ulkopuoliseen.

Aleksandrian vuoden 38 mellakat olivat antisemitismin historian ensimmäinen tunnettu pogromi. Ensimmäisen ristiretken käynnistymisen yhteydessä vuonna 1096 koettuja juutalaisvainoja voidaan sitä vastoin pitää Euroopan historian ensimmäisenä todellisena pogromiaaltona. Perinteisesti vainojen syitä on etsitty ajan yleisestä ristiretki-innostuksesta. Tämä on ymmärrettävää, sillä ristiretkipropaganda julisti pyhää sotaa Kristuksen vihollisia vastaan. Maailmaa oltiin jakamassa kahtia, Kristuksen puolustajiin ja hänen vihollisiinsa. Ristiretki-innostuksen rinnalle tai sitä jopa korvaamaan on vuoden 1096 pogromien selitykseksi esitetty myös taloudellisia syitä. Alexander Murray on mm. korostanut taloudellisen kateuden merkitystä pogromien nostattajana. Juutalaiset olivat aikansa ensimmäiset 'uusrikkaat' Euroopassa, ja siten olisi luonnollista, että heitä vihasivat sekä vanhemmat rikkaat että köyhät.¹⁹ Peri-inhimillisen kateuden ja sosiaalisen vihan voi hyvin uskoa olleen mukana vaikuttamassa. Pogromit toteuttaneessa ristiretkiarmeijassa olivat liikkeellä pikemminkin kansan syvät rivit kuin varakkaat.

Ristiretkiaikaa konkreettisemmin keskiajan juutalaisviha manifestoitui Mustan surman aikaisissa suurpogromeissa. Tappavan kulkutaudin varjossa toimeenpannut vainot olisi tietysti helppo leimata vain keskiaikaisen ihmisen taikauskon, ennakkoluulojen ja "uskonnollisen yliherkkyyden" tiiliin. Näillä kaikilla on varmasti ollut osansa, mutta selitys olisi silti liian yksinkertainen. Muitakin tekijöitä on esitetty. Myös tässä tapauksessa näistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla mukaan tulleista selitystekijöistä merkittävimmät liittyvät keskiajan sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin oloihin. Monen Mustan surman aikaisen juutalaisvainojen takaa on jäljitettävissä tapahtumia ohjaillut käsikirjoitus, josta oli vas-

tannut muodossa tai toisessa hallitsija tai kaupungin raati.²⁰

Edellä mainittu pogromien ennalta valmistelu ja ohjailu johtaa juutalaisvainojen mahdollisiin taloudellisiin syihin. Näiden kohdalla löytyy kannattajia esimerkiksi näkemykselle siitä, että keskiaikaisten pogromien varsinaiset syyt olisivat olleet taloudellisia. Kansantaloustieteilijä Wilhelm Roscher on analysoinut myöhäiskeskiajan juutalaisvainoja osuvasti jo 1870-luvulla todeten kysymyksessä olleen "barbaarisen valuuttakriisin".²¹ Näkemys ei ole myöskään täysin perää vailla, sillä niin keskeinen asema juutalaisilla oli keskiajan rahakaupassa. Velkojen kuittaaminen pogromeilla oli hyvin yksinkertainen tapa kuolettaa lainat. Taloudellisten vaikuttimien merkitystä juutalaisvainojen syntyyn puoltaa myös pogromeihin liittynyt ryöstely. Henkilökohtaisen rikastumisen tiedetään kiinnostaneen vainojen yhteydessä etenkin rahvasta mutta myös keskiluokkaa.

Vallan asemasta myös juutalaisten heikkouden on selitetty olleen mukana vaikuttamassa antisemitismin syntyyn. Varmasti paras esimerkki köyhän juutalaisen aiheuttamasta antisemitismistä on Tsaari-Venäjän 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun pogromien nostattaman juutalaisen joukkosiirtolaisuuden vaikutus. Länsimaissa tämä pakolaisaalto, jos mikä oli lietsomassa an-

17. Uuden ja uusimman ajan juutalauskuvasta, ks. Kuparinen (1999), 111–127, 141–146.

18. Usein unohdetaan, että Saksa ei ollut ainoa maa, jossa säädettiin emansipaatiota purkaneita juutalaislakeja. Ennen toista maailmansotaa samaan tähtääviä lakeja annettiin myös Unkarissa, Italiassa, Romaniasa ja Slovakiassa. Sotavuosina samaan seuraan liittyivät myös Kroatia, Bulgaria ja Ranska. Hyvin todennäköisenä pidetään, että vastaavaan lainsäädäntöön olisi päädytty ennen pitkää myös Puolassa, merkit siitä olivat ilmeiset. Tässä mielessä on varsin irvokasta, että Hitlerin syyttämä toinen maailmansota "pelasti" Puolan juutalaiset joutumasta puolalaisen antisemitismin uhriksi.

19. Alexander Murray (1978) *Reason and Society in the Middle Ages*, Oxford: Clarendon Press, 68–69.

20. František Grauss (1982) "Judenpogrome im 14. Jahrhundert: Der Schwarze Tod", teoksessa *Die Juden als Minderheit in der Geschichte*, julk. Bernd Martin und Ernst Schulz, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 72.

21. Wilhelm Roscher (1878) *Ansichten der Volkswirtschaft aus dem geschichtlichen Standpunkte*. Bd. 2. 3. Aufl., Leipzig – Heidelberg: Winter, 339.

tisemitismiä. Vastaava ilmiö koettiin Euroopassa Venäjän vallankumouksen aiheuttaman pakolaisuuden yhteydessä. Ei ole varmasti liioiteltua väittää, että näiden ns. itäjuutalaisten pakolaisaalloilla länteen oli 1900-luvun antisemitismiä ajatellen kauaskantoiset vaikutukset. Ne vaikuttivat 1900-luvun alun Wienissä Hitlerin maailmankatsomuksen muovautumiseen. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Saksassa ne puolestaan lietsoivat antisemitismiä ja tarjosivat siten erinomaisen maalin kansallissosialistien propagandalle.

Harhamallisuus juutalaisvihan selittäjänä

Käyttökelpoisimmin antisemitismin selittäjäksi on soveltunut kuitenkin Gavin L. Langmuirin ns. kimairaisen eli harhamallisen antisemitismin teoria.²² Langmuirin mukaan antisemitismi on sosiaalisesti merkittävää kimairaista vihamielisyyttä juutalaisia kohtaa. *Kimaira* oli antiikin Kreikan mytologiassa esiintynyt tarueläin, leijonan, vuohen ja käärmeen sekoitus. Kreikkalaiset uskoivat, että sellaisia oli olemassa, vaikka kukaan ei ollut koskaan nähnyt niitä. Aivan samalla tavalla kimairaisessa antisemitismissä yhteiskunnan valtaväestö uskoo juutalaisista kaikkea mahdollista, ilman että tätä olisi näytetty toteen. Langmuir haluaisi jopa aloittaa antisemitismin historian keskiajalta ja luokitella tätä varhaisemman juutalaisvihan pelkäksi ksenofobiaksi, siksi merkittävänä hän pitää Euroopan juutalaisvastaisessa ilmastossa 1100- ja 1200-luvulla tapahtunutta muutosta. Ristiretkiajasta alkaen juutalaisia kohtaan tunnettu kammo ja epäluulo muuttui juutalaisia kohtaan tunnettujen harhamallisten tuntemusten johdosta kuolettavaksi vihaksi.

Ei voi kieltää etteikö Euroopan juutalaisvastaisuudessa olisi tapahtunut ristiretkiajasta alkaen voimakasta radikalisoitumista, ja Langmuirin kimairaisen antisemitismin teoria soveltuukin erityisen hyvin keskiajan taikauskosävytteisen juutalaisvihan selittäjäksi. Täysin ilman harhamallisuutta ei tosin antiikin ajan juutalaisvihakaan ollut, se ei kuitenkaan manifestoitunut samalla kuolettavalla väkivaltaisuuksella. Keskiajalla juuta-

laisia vainottiin, koska heidän uskottiin syylistyneen kollektiivisesti tiettyihin suurrikoksiin, rituaalimurhiin, ehtoollisleipien häpäisyyn sekä kaivojen ja lähteiden myrkyttämiseen. Näistä viimeksi mainittu syyte nostatti keskiajan pahimmat juutalaisvainot. Taustalla oli vaikuttamassa poikkeuksellinen lähtötilanne, Musta surma. Rutto levisi suuria kauppareittejä pitkin ja tartutti ihmisiä markkinoilla, pyhiinvaelluspaikoilla ja yleensä kohteissa, joissa oli paljon väkeä koolla. Koska myös suurin osa juutalaisten yhteisöistä sijaitti samojen kauppareittien varrella, nähtiin heidän yhteytensä ruton syntyyn tässäkin mielessä ilmeisenä. Lisäpuhtia syytteille tuottivat kaivojen myrkyttämisestä epäiltyjen juutalaisten kuulustelut. Kidutuskammioissa näiltä saatiin mitä moninaisempia tunnustuksia, ja kuulustelijoille kävi selväksi mm., että juutalaiset olivat tehneet laajan salaliiton kristikansan surmaamiseksi päästäkseen itse maailman herruuteen.

Harhamallisuudella on ollut keskeinen asema vielä uusimmankin ajan antisemitismissä. Merkittävä ja seuraukseltaan vaikuttava esimerkki tästä on legenda ns. *Siionin viisaiden pöytäkirjoista*. Tsaari-Venäjän valtiollisen salaisen poliisin toimesta laadituissa pöytäkirjoissa esitettiin suunnitelma siitä, kuinka maailma vietäisiin juutalaisten johdolla messiaaniseen aikaan, juutalaisuuden alaiseksi ja juutalaisesta Daavidin suvusta nousevan hallitsijan hallittavaksi.²³ Väären-

22. Ks. Gavin I. Langmuir (1990), *Toward a Definition of Antisemitism*, Berkley-Los Angeles-Oxford: University of California Press, 311–351.

23. Ajatus juutalaisesta salaliitosta on sinänsä vanha. Siitä puhuttiin jo keskiajalla levitettäessä legendoja juutalaisista kaivojen myrkyttäjinä ja sairauksien levittäjinä. Uuden ajan alusta alkaen Eurooppaa kiersi myös tarinoita salaisista rabbiinineuvoston kokouksista, joissa olisi tehty päätös kristikunnan tuhoamisesta. Näitä pikemminkin poliittisia kuin uskonnollisia tarkoituspäriä varten sepitettyjä tarinoita ponnahti ensi kerran esiin Espanjassa, mutta niitä levisi myös Saksaan ja Ranskaan. Myöhemmässä vaiheessa 1800-luvun jälkipuolella myös vapaamuurarit yhdistettiin tarinoissa juutalaisten liittokumppaneiksi kristikuntaa vastaan. Varhaisista salaliittolegendoista, ks. Léon Poliakov (1974) ”Protocols of the Elders of Zion”, teoksessa *Anti-Semitism*. Jerusalem: Keter Books, 135. Pöytäkirjoista lähemmin, ks. Norman Cohn (1981) *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and “The Protocols of the Elders of Zion”*, New York: Harper and Row.

*"Vihollisvaltojen takana: juutalainen." Saksalainen juliste toisen maailmansodan vuosilta. Sitä levi-
tettiin erikielisinä laajemminkin Kolmannen valtakunnan valtapiiriin.*

netyn asiakirjan tarkoituksena oli vaikuttaa tsaari Nikolai II:n sisäpolitiikkaan ja saada se entistä antisemiittisemmäksi. Ennen ensimmäistä maailmansotaa *Siionin viisaiden pöytäkirjat* jäivät vielä varsin vähälle huomiolle. Kuuluisuuteen ne nousivat vasta Venäjän sisällissodan aikana, jolloin niistä tuli osa valkoista sotapropagandaa. Pöytäkirjan oikeaksi väittäminen oli nyt helpompaa kuin 1900-luvun alussa, sillä Euroopalla oli takanaan maailmansota sekä useammankin keisarikunnan romahtaminen. Hitlerin Saksassa toisen maailmansodan syttymisen katsottiin vain vahvistavan *Siionin viisaiden pöytäkirjojen* aitoutta. Juutalaiset olivat ajaneet Saksan toiseen maailmansotaan, ja he saivat vastata seurauksista. Jatkossa myytti juutalaisten kansainvälisestä salaliitosta Saksa vastaan olikin painavin argumentti, jolla kansallissosialistit puolustivat juutalaispolitiikkaansa. Kansainvälinen juutalaisuus oli paholainen, josta Saksan kansaa jatkuvasti muistutettiin.

Moderniin antisemitismiin 1800-luvulla varsin olennaisesti liittynyt piirre, kvasiteiteellisyys tuo myös sen harhamallisen antisemitismin piiriin. Modernissa antisemitismissähän on voitu aikanaan tieteen syvällä rintaäänellä vakuuttaa, että juutalaiset olivat muita alempi ihmisrotu. Äärimmillen vietynä harhamallinen antisemitismi manifestoitui Hitlerin omaksumassa 'lunastusantisemitismissä'. Sen edustaman näkemyksen mukaan arjalainen maailma oli pelastettavissa juutalaisuuden uhkaamalla tuholta vain vapautumalla juutalaisista.²⁴

Antisemitismi tänään

Edellä mainituista historiallisiin yhteyksiin sijoitetuista selitysmalleista saattoi havaita, että eräät niistä menivät päällekkäin toistensa kanssa. Olennaista onkin huomata, että antisemitismiä on varsin mahdotonta selittää vain yhdellä selitysmallilla. Eri aikoina antisemitismin syntyyn ja voimistumiseen ovat varmasti vaikuttaneet erilaiset tekijät, mutta tällöinkin ilmiön selittäminen vain yhden ainoan tekijän perusteella tuntuu varsin uskalletulta. Koska antisemitismissä on kysymys varsin monimutkaisen koneiston – ihmisen – käyttäytymisestä, niin

tähän on voinut vaikuttaa samanaikaisesti mitä moninaisempia tekijöitä. Miten edellä mainitut mallit sitten soveltuisivat tämän päivän antisemitismin selittämiseen, ja voisiko niiden kautta ennustaa myös antisemitismin tulevaisuutta? Mitä elementtejä on löydettävissä 2000-luvun juutalaisvihasta?

Ensinnäkin mitä tulee uskonnolliseen antisemitismiin, niin sen aika on jo ohi. Kristinusko kuuluu antisemitismin selittäjänä niihin harvoihin tekijöihin, joiden merkitys on laskenut jyrkästi toisen maailmansodan jälkeen. Holokaustin voi sanoa vaikuttaneen kahdellakin tavalla toisen maailmansodan jälkeisen antisemitismin luonteeseen.²⁵ Holokaustin jäljet pelästyttivät tajuamaan, mihin Hitlerin Saksan viljelemä poliittinen ja rasistinen antisemitismi saattoi johtaa. Jatkossa sillä ei ole enää ollut tulevaisuutta. Toinen muutos on koskenut uskonnollisen antisemitismin marginaalistumista. Kirkon johtajat ovat tuominneet laajalti huonoa omaatuntoa potien sekä anti-judaismia että uskonnollisen antisemitismin. Toisaalta toisen maailmansodan jälkeinen antisemitismi on saanut paljon uutta sisältöä Israelin valtion synnyn myötä. Tänä päivänä antisemitismi sekoittuu hyvin voimakkaasti antisionismiin, Israel-vastaisuuden kanssa. Juutalaisvihasta on tullut yhä enemmän myös Israel-vihaa. Israelin valtiosta on muodostunut maailmaan kollektiivinen juutalainen.²⁶ Leimaamalla antisemitismi antisionismiksi se on saatu jälleen myös seurapiirikelpoiseksi.²⁷

Juutalaisten väitetty ulkopuolisuus, heidän muukalaisuutensa – juutalaisvihan vanhin selitystekijä – soveltuu antisemitismin selittäjäksi tänäkin päivänä. Se ilmenee mm. maailman juutalaisten kuvittelussa suhteessa Israelin valtioon. Tämä tuli hyvin esiin kansainvälisen antisemitismin vastaisen järjestön Anti-Defamation Leaguen (ADL) vuonna 2002 kymmenessä Euroopan maassa tekemässä tutkimuksessa. Tämän mukaan keskimäärin 45 % haastatelluista uskoi juutalaisten olevan lojaalimpia Israelia kuin omaan kotimaataan kohtaan. Samasta ulkopuolisuudesta voi tulkita kertovan myös em. tutkimuksen tulos siitä, että 19 % haastatelluista uskoi juutalaisten välittävän

vain omistaan,²⁸ tai italialaisen *Corriere della Sera* -lehden yhdeksässä EU-maassa teettämän, tammikuussa 2004 julkistetun tutkimuksen tulos siitä, että 46 % haastatelluista katsoi juutalaisten poikkeavan mentaliteetiltaan ja elintavaltaan muista.²⁹ Juutalainen koetaan edelleenkin ulkopuoliseksi, mitä korostaa myös kollektiivisen juutalaisen, Israelin valtion ulkopuolisuus Lähi-idän arabiväestön keskuudessa.

Myös juutalaisten käyttäminen syntipukkeina kuuluu olennaisena tämän päivän antisemitismiin. Esimerkiksi venäläisessä antisemitismissä juutalaiset selitetään syyllisiksi Venäjää kohdanneisiin onnettomuuksiin vuoden 1917 vallankumouksia ja toiseen maailmansotaan joutumista myöten. Juutalaisten syntipukiksi joutumista voidaan selittää historiallisilla tekijöillä, mutta se on edelleen erinomainen esimerkki selitettäväksi myös psykologisilla teorioilla. Ihminen ei ole muuttunut ihmisenä. Sillä on edelleen sama tarve aggressioiden purkamiseen ja syntipukin etsimiseen. Tässä mielessä tilanne on valitettavasti ennallaan.

Juutalaisten heikkous ei juuri sovellu tämän päivän antisemitismin selittäjäksi. Juutalainen ei ole enää köyhä pakolainen. Juutalaisten hallussa olevan vallan voi sitä vastoin katsoa aiheuttavan antisemitismia. Keskeisenä on edelleen syytös siitä, että juutalaiset pankkiirit ohjaavat maailman kohtaloita. Edellä mainitun ADL:n tutkimuksen mukaan 30 % tutkimuksessa haastatelluista katsoi, että juutalaisilla oli liian paljon valtaa talouselämässä.³⁰ *Corriere della Sera* n tutkimuksen mukaan puolestaan 40 % haastatelluista katsoi, että juutalaisilla oli ”erityissuhde rahaan”.³¹ Talouselämään liittyen juutalaisista on tehty myös maailman globalisaation taustavaikuttajia. Antisemitismi on ottanut asevarastoonsa globalisaation ja siihen liittyvät kielteiset asenteet, ja juutalaisten syyllisyyttä vakuuttavien onkin ollut helppo löytää ajatusmaailmalleen hyväksyntää maailmalla.³² Ääriivasemmiston ohella globalisaatiota ja sen edustamaa kapitalismia ovat nousseet vastustamaan myös kansallisia arvoja korostava äärioikeisto sekä osa globalisaatioon kielteisesti suhtautuvista vihreistä. Näiden ryhmien muodostama glo-

baalisaation vastainen rintama on leimannut Israelin maailman viimeiseksi kolonialistiseksi siirtomaavaltioksi, länsivaltojen luomaksi kapitalistiksi enklaviksi arabiväestön keskuuteen. Juutalaisen rahan selitetään myös pitävän Yhdysvallat Lähi-idässä valvomassa juutalaisten intressejä ja asettavan samalla koko länsimaailman alttiiksi islamilaisten ääriainesten terroriteoille. Juutalaisten intressipiirien nähdään myös ajaneen George W. Bushin hallinnon sotaan Irakia vastaan.

Globalisaation vastaisuuden ohella tämän päivän antisemitismi sekoittuu voimakkaasti

24. Termi ‘lunastusantisemitismi’ (*Erlösungsantisemitismus*) on peräisin Saul Friedländeriltä, ks. Saul Friedländer (1998) *Das Dritte Reich und die Juden. Die Jahre der Verfolgung 1933–1939*, München: C.H.Beck, 87–128.

25. Toisen maailmansodan jälkeisen antisemitismin luonteesta, ks. Werner Bergmann (1980) ”Sind die Deutschen antisemitisch? Meinungsumfragen von 1946–1987 in der Bundesrepublik Deutschland”, teoksessa *Antisemitismus in der politischen Kultur nach 1945*, julk. Werner Bergmann, Rainer Erb, Opladen: Westdeutscher Verlag, 118–124; Max Miller (1980) ”Kollektive Erinnerungen und gesellschaftliche Lernprozesse. Zur Struktur sozialer Mechanismen der ‘Vergangenheitsbewältigung’”, *ibid.*, 80–81.

26. Ks. esim. Brian Klug (2003) ”The collective Jew: Israel and the new antisemitism” – *Patterns of Prejudice*, Vol. 37, No. 2, June 2003.

27. Antisemitismin ja antisionismin suhteesta, ks. Henrik Bachner (1999) *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945*, Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur, passim, erit. 151–341.

28. ADL European Survey Findings: ”A Potent and Dangerous Mix” www-page of ADL [http://www.adl.org/PresRele/ASInt_13/4118_13.aspl]. Haettu 21.5.2004. Tutkimusalueen muodostivat Alankomaat, Belgia, Espanja, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Ranska, Saksa, Sveitsi ja Tanska. Maakohtaisen tutkimusotoksen suuruus oli 500 henkeä.

29. Ks. esim. ”Poll: Europeans ‘Tired of Holocaust victim games’” – Jerusalem Post Online Edition, January 27, 2004. [<http://www.jpost.com/servle...st/JPArticle/ShowFull&cid=1075114458901>]. Haettu 23.5.2004. Tutkimusalueen muodostivat Alankomaat, Belgia, Espanja, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Luxemburg, Ranska ja Saksa,

30. ADL European Survey Findings: ”A Potent and Dangerous Mix” www-page of ADL [http://www.adl.org/PresRele/ASInt_13/4118_13.aspl]. Haettu 21.5.2004.

31. ”England, Europe tiring of their Jews” – Jerusalem-newswire, January 27, 2004. [http://www.jnews.com/news_archive/04/01/040127_europe.asp]. Haettu 23.5.2004.

32. Antisemitismin ja globalisaatiovastaisuuden yhteyksistä, ks. Mark Strauss (2003), ’Antiglobalism’s Jewish Problem’ – *Foreign Policy*, November/December 2003.

anti-amerikkalaisuuteen. Vuoden 2001 syyskuun 11. päivän terrori-iskut Yhdysvaltoihin ovat luoneet uuden entistä selvemmän rintamalinjan myös antisemitismiin. Yhdysvaltojen läsnäolo Lähi-idässä ja sen antama ehdollistaman tuki Israelille yhdistetään terroristien Yhdysvaltoja vastaan aloittamaan sotaan. Euroopassa on tunnettu syyskuusta 2001 lähtien pelkoa siitä, että ääri-islamilainen terrorismi kohdistuisi jatkossa laajemminkin länsimaita kohtaan, ei enää vain Yhdysvaltoja vastaan. Madridin pommi-iskut 11.3.2004 ovat myös vahvistaneet näiden pelkojen aiheellisuuden. Koska Israel nähdään tässä ongelman ytimenä, se on ruokkinut myös antisemitismia ja juutalaisvastaisia kannanottoja. Uuden antisemitismin myötä juutalaisvastaisuus on sekoittunut vielä entistäkin enemmän Israel-vastaisuuden kanssa. Hyvin kuvaava on tässä mielessä italialaisen *Corriere della Sera* -lehden teettämän tutkimuksen tulos eurooppalaisten suhtautumisesta Israeliin. Sen mukaan 15 % haastatelluista oli sitä mieltä, että maailmalle olisi parempi, jos Israelia ei olisi olemassa.³³ Tässä suhteessa tulos myötäilee syksyllä 2003 tehtyä, paljon kohua herättänyttä EU-tutkimusta, jonka mukaan lähes 60 % eurooppalaisista koki Israelin suurimpana uhkana maailmanrauhalle.³⁴

Viitattaessa juutalaisten väitettyyn taloudelliseen valtaan taustalla voi havaita pilkistävän myös antisemitismin ikiaikaisen legendan juutalaisesta salaliitosta maailman hallitsemiseksi. Sionismi ja Israelin valtio nähdään osana juutalaisen rahavallan ohjaamaa globaalia salaliittoa juutalaisen tai juutalais-imperialistisen maailmanvallan luomiseksi. Keskiajan harhamallinen antisemitismi elää voimallisena myös 2000-luvun maailmassa.

Juutalaisten hallussa olevan vallan yhteys antisemitismiin on ilmennyt selvästi myös juutalaisten suhteesta sotilaalliseen voimaan. Tämä tuli hyvin esille jo vuonna 1967 Israelille voitokkaan Kuuden päivän sodan yhteydessä. Israel sai voimankäytöllään ihailijoita maailmalla, mutta myös vastustusta. Monet eivät voineet hyväksyä, että Davidista oli nyt tullut Goljat, aiemmasta turvatto-

mien pakolaisten suojasatamasta Lähi-idän sotilasmahti, salamasodan taituri, arabiarmeijoiden voittaja ja palestiinalaisalueiden miehittäjä. Shylock oli muuttunut Ramboksi. Juutalaisten hallussa oleva valta on johdannut juutalaisten syyllistämässä myös Israelin rinnastamiseen Hitlerin Saksaan. Natismi ja holokausti on projisoitu Israelin valtion. Tänä päivänä esimerkiksi pääministeri Ariel Sharon rinnastetaan antisemiittisessä kielenkäytössä Adolf Hitleriin. Juutalainen valta herätti kielteisiä tunteita myös em. ADL-tutkimuksessa; haastatelluista 16 % oli sitä mieltä, että juutalaiset olivat muita valmiimpia turvautumaan epämielisiin keinoihin saavuttaakseen päämääränsä.³⁵

Tässä yhteydessä on ehkä syytä korostaa, että Israelin valtion ja sen politiikkaan kohdistunut kritiikki sinänsä ei ole antisio-nismia antisemitismistä puhumattakaan. Israel on demokraattinen valtio, jonka toimien ja päätöksenteon on oltava myös alttiina arvostelulle. Mikäli tämä kritiikki kiistää kuitenkin Israelin oikeuden valtiolliseen olemassaoloon, se on ylittänyt jo antisio-nismin kynnyksen. Mikäli tähän liitetään vielä juutalaisia ihmisiä leimaavia negatiivisia stereotyyppioita, on jo siirrytty antisemitismin puolelle.

Antisemitismin tulevaisuus

Mikä on antisemitismin tulevaisuus? Olemmeko oppineet mitään holokaustin vuosisadasta vai onko oppiminen mahdotonta? Onko antisemitismi ikuista? Kun tulevaisuudentutkijat tekevät ennusteitaan, he laativat ne menneisyyden perusteella turvautuen tällöin ns. trendianalyysiin eli extrapolointiin. Trendikäyrän perusteella on mahdollista ennustaa tulevaisuutta edellytyksellä, että mikään yllätyksellinen tekijä ei vaikuta trendikäyrään. Antisemitismin historiasa holokausti olisi voinut olla tällainen uusi muuttaja, joka olisi vaikuttanut antisemitismia hillitsevästi. Mutta näin ei käynyt. Maailma tunsu holokaustin johdosta huonoa omaatuntoa, mutta vain hetken. Antisemitismi jäi henkiin ja sai hyvin nopeasti myös uutta elinvoimaa. Antisemitismin trendikäy-

ränperusteella voi ennustaa, että antisemitismi ei katoa jatkossakaan.

Holokaustilla oli kuitenkin oma vaikutuksensa antisemitismiin. Voi sanoa, että holokaustin jälkeen antisemitismi palasi parasvaloihin uudistuneessa asussa ja että tämä uudistumisprosessi on jatkunut ja jatkuu yhä edelleen. Antisemitismi on tänään elinvoimaisempaa kuin vuosikymmeniin. Se on osa arkipäivää niin antisemitismin perinteisellä esiintymisalueella Euroopassa kuin myös maailmanlaajuisesti. Tämän päivän antisemitismin voimakkuuden salaisuus piilee sen rekrytointipohjan laajuudessa; se on saavuttanut yhä enemmän kannattajia myös äärioikeiston ulkopuolelta. Se on saanut uutta pontta antisionismista, antiamerikkalaisuudesta sekä globalisaation vastustuksesta. Syntyperäisten eurooppalaisten ohella antisemitismi on löytänyt merkittävän kannattajajoukon myös Euroopan muslimivähemmistön keskuudesta.

Ajallisen etäisyyden holokaustiin kasvaessa myös antisemitismin luonne on muuttunut. Juutalaisvastaisia kannanottoja esittämässä ovat nyt sukupolvet, jolla ei ole enää omaa yhteyttä holokaustiin. He eivät syyllistä siitä itseään. Päinvastoin, kun uusi sukupolvi on joutunut kohtaamaan holokaustiin liittyneen syyllisyyden, se on synnyttänyt monenlaisia reaktioita, niin rationaalisia kuin irrationaalisia. Jälkimmäisiin on kuulunut myös uhrien syyllistäminen. Tämä piirre on vahvistunut entisestään ajallisen etäisyyden holokaustiin kasvaessa.

Voi uskoa, että tämän tyyppinen kehitys jatkuu edelleen. Samoin voi uskoa, että Euroopassa tullaan jatkossakin tuntemaan pelkoa siitä, että myös Eurooppa on alttiina ääri-islamilaistelle terrorismille. Koska Israel nähdään ongelman ytimenä, se tulee ruokkimaan jatkossakin antisemitismia. Uskaltaisin myös väittää, että tämä tulee jatkossa nostamaan myös holokaustia esille entistä enemmän myös toisessa valossa. Jatkossa holokaustia ei enää kielletä. Päinvastoin se myönnetään mutta nostetaan samalla aiempaa keskeisemmin motiiviksi Israelin valtion syntyyn – selvät merkit tästä on jo nähtävissä. Israelin ei haluta nähdä syntyneen valtiona muiden valtioiden yleisen

hyväksynnän kautta, vaan länsivaltojen sanelupolitiikan tuloksena. Tähän ne oli puolestaan ajanut huono omatunto holokaustin Euroopan juutalaisväestölle aiheuttamien kärsimysten johdosta, sillä antaahan esimerkiksi Yhdysvaltojen pakolaispolitiikka Hitlerin Saksan vuosien osalta aihetta kirpeäänkin kritiikkiin.³⁶ Ja koska Israel ei ole syntynyt yleisen hyväksynnän perusteella, sen olemassaoloa on antisemiittien näemyksen mukaan myös oikein arvostella. Ja tarvittaessa Lähi-idässä olisi myös mahdollista suorittaa sen perusteella valtiollisia uudelleenjärjestelyjä.

En kaikesta huolimatta väitä, että antisemitismi olisi aivan ikuista, sillä ihminenkin on mahdollistaa opettaa uusille tavoille. Uskallan kuitenkin väittää, että antisemitismin loppua ei ole silti näkyvissä. Koska tämän päivän antisemitismi kietoutuu osin myös antisionismiin ja israelilaisten ja palestiinalaisten keskinäisiin suhteisiin, ei antisemitismin loppumiselle ole edes edellytyksiä ennen Lähi-idän tilanteen rauhanomaista ratkaisua. Mutta tähän tarvitaan molempien osapuolten aktiivisia ponnisteluja. Sodan voi aloittaa yksin, mutta rauhaan tarvitaan aina kaksi. Sittenkin vie vielä kauan ennen kuin antisemitismistä voidaan puhua pelkästään menneisyyteen kuuluvana historiallisena ilmiönä. ■

33. Ks. esim. ”Poll: Europeans “Tired of Holocaust victim games” – Jerusalem Post Online Edition, January 27, 2004. [<http://www.jpost.com/servle...st/JPArticle/ShowFull&cid=1075114458901>]. Haettu 23.5.2004.

34. Tässä viidessätoista EU:n maassa lokakuussa 2003 tehdyssä tutkimuksessa haastateltiin 7515 henkeä, joista lähes 60 % piti Israelia suurimpana uhkana maailmanrauhalle, suurempana kuin Pohjois-Koreaa, Afganistania, Irakia tai Irania. Ks. esim. ”EU denies suppressing Israel poll finding”-EUBusiness, October 30, 2003. [<http://www.eubusiness.com/afp/031030153736.jdyshutd>] Haettu 24.5.2004.

35. ADL European Survey Findings: ”A Potent and Dangerous Mix” www-page of ADL [http://www.adl.org/PresRele/ASInt_13/4118_13.aspl]. Haettu 21.5.2004.

36. Pakolaiskiintiöistään varsin tiukasti kiinni pitänyt Yhdysvallat otti Hitlerin valtakaudella vastaan noin 240 000 juutalaispakolaista. Holokaustin tuottamiin lukuihin verrattuna määrä vastasi holokaustin vuoden 1942 etemisvauhilla laskettuna vain noin 33 päivän osuutta.